Registered No. B. 1.

THE

Bombay Government Gazette.

Published by Authority.

THURSDAY, 1st JULY 1897.

☞ Separate paging is given to this Part, in order that it may be filed as a separate compilation.

PART IX.—Marathi Acts, &c.

रेव्हेन्यू डिपार्टमेंट.

(दुष्काळसंबंधी.)

मुक्काम बंदिरे मुंबई, तारीख १ ली फेब्रुआरी, सन १८९७.

सन १८९७ चा नंबर ३४९–दुष्काळ.

गेल्या पांच वर्षांत रेलवेनें अन्नाचें धान्य गेल्याआल्यासंबंधी आणि तें धान्य स्थानिक दास्तानांत किती असावें त्याविषयीं सदर्हूप्रमाणें गेल्याआल्यावरून मिळालेल्या अनुमानांसंबंधी डैरेक्टर आफ् लँड रेकार्ड्स आणि ॲग्रिकल्चर यांनीं तयार केलेले पुढील तक्ते व टिपण हीं सर्व लोकांस जाहीर होण्यासाठीं प्रसिद्ध केलीं आहेत.

अ.—सन १८९१–९६ सालीं संपणाऱ्या पांच वर्षांत दाक्षिण व कर्नाटक यांत व यांतून

(खालील आंकडे बंगाली

ब्लॉकांत आयात व त्यांतून निर्गत.			ज्वारी व वाजरी.		गहूं.		भात.	
			आंतील.	वाहेरील.	आंतील.	वाहेरील.	आंतील.	वाहेरील.
खानदेश, नासिक व अहमदनगर.	आयात ...	१८९१–९२...	९४३	९,५१३	१३२	६८,९३५	६३०	६१७
		१८९२–९३...	२९५	९,६५६	१०६	९,५५४	२४०	३८८
		१८९३–९४...	१,०१०	९६,१६१	९६	४०,५९२	११५	२४४
		१८९४–९५...	२९७	९०,०८४	१३९	१२,३६९	१४२	१८८
		१८९५–९६...	६५७	७,४९८	१९	१०,१३६	९२८	२४
		सरासरी ...	६४०	४२,५८३	९९	२८,३१७	४०९	२९२
	निर्गत ...	१८९१–९२...	९४०,१६६	२६६,०१७	१,७८१,१०९	४,३१९	२,३३०	...
		१८९२–९३...	६०२,१३१	४४,०५५	१,३६४,८३६	७,३१०	१,९२७	३०
		१८९३–९४...	५०८,०८९	१४,५६९	१,१४९,७८६	७२,९६९	२,८७३	२
		१८९४–९५...	१,०३७,७०१	१६,७५६	१,२०३,४६५	१३८,१४३	७,१७२	३
		१८९५–९६...	९३४,३७७	९३,०१३	१,१७९,७१२	३२४,७७३	१०४	१०
		सरासरी ...	८०४,४९३	८६,८८२	१,३३५,७८२	१०९,५०३	२,८९५	९
पुणें व सोलापूर.	आयात ...	१८९१–९२...	२६२,४४१	७३,४७९	६५,५९४	४,१८९	११,८४७	६४२
		१८९२–९३...	२५८,१४२	७९,७३४	७१,७१०	२,११७	१९,७४९	५९
		१८९३–९४...	४०८,७९६	४८,२६१	१५७,१०२	२,२०२	२३,८०४	१९५
		१८९४–९५...	४७६,२७४	३४,७१६	२५९,८०६	२४२	२९,६५४	४२६
		१८९५–९६...	२७२,३६३	४०,६३४	१४६,६५२	२७९	२६,४०८	९२
		सरासरी ...	३३५,६०३	५५,३६५	१४०,१७३	१,८०६	२२,२९२	२८३
	निर्गत ...	१८९१–६२...	१,४८६,०४६	२७९,१४८	३८७,११०	५२,७११	४६६	१
		१८९२–९३...	३५४,४०५	८३,२२३	७९,६९३	७२,७१०	५९२	६
		१८९३–९४...	१३७,०८४	६२,४६७	१४,१२७	६२,६०३	३८८	१५
		१८९४–९५...	१३४,४६९	४,०३०	६,६७	३४,४१८	५८०	१
		१८९५–९६...	३८४,२०५	२,८९६	७०,१२३	३२,२९४	४६०	६१
		सरासरी ...	४९९,२४२	८६,३५३	१११,९४५	५०,९६७	४९७	१७
सदर्न मराठा रेल्वे.	आयात ...	१८९१–९२...	३१८,०८०	१४०,६९५	२७,९३९	६,७२५	२,१९७	५,३३७
		१८९२–९३...	१९९,०७५	१४१,८२९	७७,७५०	३,३७४	३८२	६६३
		१८९३–९४...	२१०,८३७	२६७,४६३	८,३५२	७४४	५४४	२,३३७
		१८९४–९५...	५१,१६६	१३३,६३५	४,४७०	२६८	९५५	९,६९८
		१८९५–९६...	८१,३२९	२२१,९४१	३,३३८	२६९	८९६	२,८४५
		सरासरी ...	१७२,०९७	१८१,११३	२४,३७०	२,१७६	९९५	४,१७६
	निर्गत ...	१८९१–९२...	३३७,६३९	२६,२१३	१५८,५६९	१००,४५१	९,४७५	६९५
		१८९२–९३...	२२९,४१२	६३,७२०	१७१,९७१	१०८,२३३	३७,३९२	६१५
		१८९३–९४...	३००,७२३	८५,४१५	२६४,२१९	१८३,७५३	३३,३९१	१,४१९
		१८९४–९५...	३०६,२९३	६,०२४	२७१,२५०	३८९,६०२	७५०	७०
		१८९५–९६...	४३३,३६३	१,५५०	७३६,१६५	२९७,१५४	८२८	२१२
		सरासरी ...	३२१,४८६	३६,५८४	३२०,४३५	२१५,८३६	१६,३४७	६०२

टीप.—"आंतील" हा शब्द (सिंध खेरीजकरून) मुंबई इलाक्यांतील व्यापारासंबंधानें आहे.

"बाहेरील" हा शब्द मुंबई इलाक्याच्या बाहेरील ब्लॉकांशीं असलेल्या व्यापारासंबंधानें आहे.

आंतील व बाहेरील मुख्य अन्नाचें धान्य किती आयात झालें व किती निर्गत झालें हें दाखविणारा तक्ता.

मण दाखवितात.)

तांदूळ.		चणा व काठण.		इतर.		एकंदर अन्नाचें धान्य.	
आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.
१२,१९९	२६८,५७०	३,७९९	१३७,६५८	९०९	२९८	१८,६०२	४८५,५९१
११,२४६	३०४,९९३	१,३९०	१७१,४७७	९५३	६००	१४,२३०	४९६,६६८
६,७३५	२९४,३३८	१,६२३	१५४,४००	५५६	१,६८१	१०,१३५	५८७,४१६
१०,८५०	३२१,४०३	३,१३४	२००,५७१	८५८	१,६४८	१५,४२०	६२६,२६३
२४,३२२	२६३,३२७	४,२२४	१४७,४६३	८२८	७४८	३०,९७८	४२९,१९६
१३,०७०	२९०,५२६	४,८३४	१६२,३१४	८२१	९९५	१७,८७३	५२५,०२७
१५,२८१	१,५१७	२६८,७४२	१३,५३५	२२,१८८	१,८१३	३,०२९,८१६	२८७,२०१
१०,६७७	४०४	३९८,१७५	१५,७३७	४३,१३४	२,४२३	२,४२०,९५०	६९,९५९
१३,४९१	९६१	४१०,०१३	७७,८२२	३८,३७९	३,०८१	२,१६२,६३१	१३९,४०४
८,८१०	८३४	३७५,७६९	२६,२९६	१९,६२३	१,२८७	२,६५२,५४०	१८३,३१९
१६,२७२	७९२	४४९,८१८	१८,९३७	१९,३५०	१,७२१	२,५९९,६३३	४३९,२४६
१२,९०६	९०२	३८८,५०३	३०,४६५	२८,५३५	२,०६५	२,५७३,११४	२२९,८२६
१४६,३५३	६९,२३७	१०६,१७६	४७,८२५	१५,६६२	९,६०६	६०८,१७४	२०४,९७८
१०५,७०२	१९,६५८	११९,७१०	१२८,०५४	२८,२७५	२२,३२२	६०३,२८८	२०१,९४४
१३२,५२७	५६,७२५	१२८,६२२	२६,८०३	१८,६१८	२९,७००	८६९,४६९	१६३,८८६
१२८,६४०	८६,७८८	१५९,३२९	५०,८०९	१६,००३	२६,६१०	१,०६९,७७६	१९९,५९१
१४४,११४	३१,८४५	१२६,३८८	३७,५५०	२१,००४	२२,१९९	७३६,९२९	१३२,५९९
१३१,४८७	५२,८५१	१२८,०५९	५८,२०८	१९,९१३	२२,०८७	७७७,५२७	१९०,६००
१९,००१	१,८८२	१२७,७३९	३७,४९५	२४,०३३	५,३४४	२,०४४,४१५	३७६,५८१
१६,४६३	७७३	१०२,४०१	६८,५२६	७,५४४	५,४२४	५६१,०९८	२३०,६६२
११,९१०	३२३	३५,७७८	१०३,६६६	८,९३५	१३,१६४	२०८,२२२	२४२,६३८
१८,९१६	३१३	१९,३३७	६०,५८७	१४,६६४	१२,३९७	१९४,६३७	१११,८४६
२२,४९६	६१३	३०,२२३	२६,४८१	१८,३९७	९,८३३	६२५,९०४	७२,२७८
१७,७५७	७८१	४३,१००	५९,३७१	१४,७१४	९,३१२	७२६,८६१	२०६,८०१
८४,७९३	८७,९२२	१११,१५६	३८,४६२	४,८३१	२९,८२१	५८८,९९६	३०८,९६६
३८,५४५	१६,१२५	५६,६३३	३१,८३३	४,१०८	१२,१३३	५७६,४९३	२०५,९९७
५३,६७०	४२,५८७	११०,९९५	५,६७६	१,५९९	४२,६४७	३८५,९९७	३६०,९५४
१४९,०९३	१३३,३०९	४२,०७५	१५,१९५	१,६४८	५२,९९०	२४९,४०७	३४५,१००
७१,६४७	२१५,५६४	१६९,७४८	२३,७३१	१,८६७	५६,३२५	३२८,८२०	५२०,६७१
७९,१४९	९९,१०१	१४६,१२१	२२,९७९	२,८११	२८,७८५	४२५,९४३	३४८,३३०
२०,५७१	२१,९८३	२७,९२७	१०,१८४	२,९९६	१,००८	५५७,१७७	१६०,५३२
४४,५३८	२४,२७८	१४,५८१	१४८,७१५	४,६२५	७,२०४	५०२,५१९	३९२,७६५
५७,६८१	१२,१०२	२१,७४७	१४०,७६२	२,३१२	४,६२४	६८२,०७३	४२८,०७३
६,९३८	१,८९०	१५,२६१	४५,२२६	५,०४०	९८७	६०५,५३२	४४३,७९९
५,७५०	३,१११	२६,२३२	१७,२४६	९,६६५	७२१	१,२१२,००३	२१९,९२४
२७,०९५	१२,६७३	२१,५५०	७२,४२६	४,९२८	२,९०९	७११,८६१	३४१,०३३

ब.—सन १८९५–९६ सालच्या चार तिमाहींपैकीं प्रत्येक तिमाहींत व सन १८९६–९७ च्या पहिल्या दोन झालें हें दाखविणारा तक्ता.

टीप.—पहिली तिमाही ह्मणजे सन १८९६ च्या एप्रिलच्या पहिल्या तारखेस सुरू होणारी तिमाही होय.

ब्लॉकांत आयात व त्यांतून निर्गत.			आया- ज्वारी व बाजरी. आंतील.	ज्वारी व बाजरी. बाहेरील.	गहूं. आंतील.	गहूं. बाहेरील.	भात. आंतील.	भात. बाहेरील.
खानदेश, नासिक आणि अहमदनगर.	१८९५-९६	पहिली तिमाही	१९१	२,९९३	१२	३,७०१	९९	...
		दुसरी ,,	२०२	१,१८४	५	२,४३५	४९	...
		तिसरी ,,	२२३	१,०९८	२	१,६२४	१६९	८
		चौथी ,,	४१	२,२२३	...	२,३७६	६११	१६
		एकूण...	६५७	७,४९८	१९	१०,१३६	९२८	२४
	१८९६-९७	पहिली तिमाही	२२९	२,२०२	१२२	५,८८४	१४	१
		दुसरी ,,	९५	६,६६५	८२	७,०७७	३७१	...
पुणें व सोलापूर.	१८९५-९६	पहिली तिमाही	१०३,९८३	११,८०३	५३,५८०	३६	६,२७२	२
		दुसरी ,,	६७,१७७	३,२७३	५१,५४३	१९	१,०८३	...
		तिसरी ,,	४१,६२४	४,९२३	३१,०२०	१९२	४,७८१	२
		चौथी ,,	५९,५७९	२०,६३५	१०,५०९	३२	१४,२७२	८८
		एकूण ...	२७२,३३६	४०,६३४	१४६,६५२	२७९	२६,४०८	९२
	१८९६-९७	पहिली तिमाही	७२,४३५	७,०६३	१८,८४७	३७	७,४०६	...
		दुसरी ,,	७३,९६१	४,०९७	२१,८८४	२२	१,६५४	...
सदर्न मराठा रेल्वे.	१८९५-९६	पहिली तिमाही	३१,१०६	७२,३९९	७२१	३	८७	१,६५४
		दुसरी ,,	२८,५४५	८४,१०४	९६८	१२	३५	५७५
		तिसरी ,,	१६,५४८	४५,०४६	९१७	२१२	८७	१६०
		चौथी ,,	५,१३०	२०,३९२	७३२	४२	६८७	४५६
		एकूण ...	८१,३२९	२२१,९४१	३,३३८	२६९	८९६	२,८४५
	१८९६-९७	पहिली तिमाही	१०,१२४	३४,९८३	३०६	७०	१४६	५०
		दुसरी ,,	३५,४२४	४६,९०७	९३	१६	७८	१४२

तिमाहींत दक्षिण व कर्नाटक यांत व यांतून आंतील व बाहेरील मुख्य अन्नाचें धान्य किती आयात झालें व किती निर्गत

(खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

त.

तांदूळ.		चणा व काठण.		इतर.		एकंदर धान्य.	
आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.
४,४२६	५१,७२४	२,७९२	५७,८६३	३४८	४३३	७,८६८	११६,७१४
२,७५५	२४,११५	३०४	१९,०५८	१८७	११५	३,५०२	४६,९०७
६,६६३	६३,४५१	३४०	३९,१७८	१२०	१६५	७,५१७	१०५,५२४
१०,४७८	१२४,०३७	७८८	३१,३६४	१७३	३५	१२,०९१	१६०,०५१
२४,३२२	२६३,३२७	४,२२४	१४७,४६३	८२८	७४८	३०,९९८	४२९,१९६
६,७९२	२२,४४०	१,९४५	४७,४९४	६०७	२१८	९,३०६	७८,२३९
५,९३६	१०,३६४	२,१४८	१४,२४३	५४६	१८४	९,१७८	३८,५२३
४५,४४८	८,३४७	५५,१७४	१४,८५६	४,५६४	८,६९०	२६९,०२१	४३,७३४
२२,००८	६,६१७	२४,३९७	१४,९३५	७,६२४	९२९	१७३,८३२	२५,७७३
२२,०३७	५,६४८	२४,९१९	५,५७४	३,५७७	५,०३९	१२७,९९८	२१,३७८
५४,६२१	११,२३३	२१,८९८	२,१८५	५,२३९	७,५४१	१६६,११८	४१,७१४
१४४,११४	३१,८४५	१२६,३८८	३७,५५०	२१,००४	२२,१९९	७३६,९६९	१३२,५९९
३७,६५८	१,०३६	१४,१५७	५५५	७,५४७	५,०२८	१५८,०५०	१३,७१९
२०,८०५	७८१	११,१७१	७७४	६,१०९	१५८	१३५,५८४	५,८३२
२७,२८८	५३,६७०	५०,५०८	४,९१४	५३८	२५,४२३	११०,२४८	१५८,०६३
२५,५९८	४४,९२७	५९,८४९	४,६८६	५५४	१५,४८०	११५,५४९	१४९,७८४
७,५४६	४०,२४२	४७,४३१	५,७५०	३२७	८,२७२	७२,८५६	९९,६८२
११,२१०	७६,७२५	११,९६०	८,३८१	४४८	७,१५०	३०,१६७	११३,१४६
७१,६४२	२१५,५६४	१६९,७४८	२३,७३१	१,८६७	५६,३२५	३२८,८२०	५२०,६७५
६,५१०	३२,३२१	८,८५९	५,२७५	५,५०७	१८,६२८	३१,४५२	९१,३२७
३,२६२	१४,९७४	८,९७०	२,२०४	४१४	११,५४४	४८,२४१	७५,७८७

ब.—सन १८९५–९६ सालच्या चार तिमाहींपैकीं प्रत्येक तिमाहींत व सन १८९६–९७ च्या पहिल्या दोन झालें हें दाखविणारा तक्ता.

टीप.—पहिली तिमाही ह्मणजे सन १८९६ च्या एप्रिलच्या पहिल्या तारखेस सुरू होणारी तिमाही होय.

ब्लॉकांत आयात व त्यांतून निर्गत.			निर्ग-					
			ज्वारी व बाजरी.		गहूं.		भात.	
			आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.
खानदेश, नासिक आणि अहमदनगर.	१८९५-९६	पहिली तिमाही	२४८,२३०	५,२०९	४१४,१३५	४८,६७२	१०	२
		दुसरी ,,	२३१,००६	२५,३७६	१५९,६७३	९२,५४३	३८	...
		तिसरी ,,	२५९,८१३	५७,१५०	३२६,२०६	१४२,६९४	...	८
		चौथी ,,	१९५,३२८	५,२७८	२७९,६९८	४०,८६४	५६	...
		एकूण...	९३४,३७७	९३,०१३	१,१७९,७१२	३२४,७७३	१०४	१०
	१८९६-९७	पहिली तिमाही	२८१,९३६	१८,९१९	३२७,३८२	६,७३५	१५३	४
		दुसरी ,,	२११,७१०	६६,७६६	१९७,३४३	३,९५०	६३	...
पुणें व सोलापूर.	१८९५-९६	पहिली तिमाही	११२,६८९	३५५	६,०१४	११,१८१	८५	...
		दुसरी ,,	८०,७५७	६५३	४१३	४,४०८	८४	...
		तिसरी ,,	१२५,१४०	१,७०२	२०,००७	११,९२२	१४६	...
		चौथी ,,	६५,६१९	१८६	४३,६८९	४,८८३	१४५	६१
		एकूण...	३८४,२०५	२,८९६	७०,१२३	३२,३९४	४६०	६१
	१८९६-९७	पहिली तिमाही	२९५,९५५	५८०	५८,३८४	५,९९१	१०९	४
		दुसरी ,,	२१८,६५३	५६८	७,६४२	९,५७४	७८	२
सदर्न मराठा रेल्वे.	१८९५-९६	पहिली तिमाही	८८,६५१	५६४	१९७,६७३	९०,५५१	१९३	४७
		दुसरी ,,	४९,०४७	३५९	२६,५७०	६६,२३७	१०	५३
		तिसरी ,,	१०९,७५४	५२५	१०१,९६४	७७,२६६	१४७	२
		चौथी ,,	१८५,९११	८२	४०९,९५८	६३,१००	४७८	११०
		एकूण ...	४३३,३६३	१,५९०	७३६,१६५	२९७,१५४	८२८	२१२
	१८९६-९७	पहिली तिमाही	३६८,५१५	८३२	२२४,५३०	३६,४४९	१,१०५	५१
		दुसरी ,,	२१०,३४४	२१९	६१,४६७	४०,१८७	५८	१०

तिमाहींत दक्षिण व कर्नाटक यांत व यांतून आंतील व बाहेरील मुख्य अन्नाचें धान्य किती आयात झालें व किती निर्गत

(खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

त.

तांदूळ.		चणा व काठण.		इतर.		एकंदर धान्य.	
आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.	आंतील.	बाहेरील.
२,४२२	१५५	१३९,९८३	२,७६०	७,४५५	३४०	८१२,२३५	९७,१३८
३,२०२	७४	७३,८०३	४,२२५	५,४४८	२५०	४७३,१७०	१२२,४६८
५,४६६	३७०	११४,८८८	१०,४२४	२,१४३	८४५	७०८,११६	२११,५५१
५,१८२	१९३	१२१,१४४	१,४६८	४,३०४	२८६	६०५,७१२	४८,०८९
१६,२७२	७९२	४४९,८१८	१८,९३७	१९,३५०	१,७२१	२,५९९,६३३	४३९,२४६
३,८०२	२९७	९१,०४९	१,१०९	९,१०४	१६८	६८०,३२६	२७,२३२
२,८५५	९८	५९,६२५	१,६२१	५,९१३	३०७	४७७,५०९	७२,७४२
४,७५६	१६०	९,४६९	८,३८९	१,५८३	२,८५९	१३४,९९६	२२,९४४
४,० १	३४	११,१६९	४,७२४	४८२	१,८१६	९६,९३६	११,६३५
४,०८६	२३०	३२,९७१	५,५३३	१३,२७४	३,१९३	१९५,६२४	२२,५४०
९,६२३	१८९	७६,६१४	७,८३५	३,०५८	२,००५	१९८,७४८	१५,१५९
२२,४९६	६१३	१३०,२२३	२६,४८१	१८,३९७	९,८३३	६२५,९०४	७२,२७८
५,१४६	१५५	४८,२५५	४,२९०	५,१५९	३,५०५	४१३,००८	१४,५२६
२,७०९	९३	३७,९०१	३,८८५	४,७१०	१,८०२	२७१,६९३	१५,९२४
१,२०२	२२६	३,४८४	४,५११	४६६	४३५	२९१,६६९	९६,३३४
३९६	२४९	१,७३०	२,४२५	२७१	१५७	७८,१३०	६९,५००
७१८	७२१	१,५५५	३,०६१	१,८६१	११४	२१५,९९९	८१,६८९
३,४३४	१,९१५	१९,४६३	७,२४९	७,०६१	१५	६२६,३०५	७२,४७१
५,७५०	३,१११	२६,२२२	१७,२४६	९,६६५	७२१	१,२१२,००३	३१९,९९४
४,६५८	३,१७१	१८,२३०	३,८२१	१२,४५७	१७	६२९,५३५	४३,३४१
५,४३०	९३५	२३,३३५	३,८३१	७,३९३	८७५	३०८,०२७	४६,०९७

इच्छाराम भ.,

सर्व्हे कमिशनर आणि डैरेक्टर, लॉंड

रेकर्ड्स आणि आग्रिकल्चर, मुंबई, यांच्या वतीनें.

पुरवणी

सन १८९१–९६ सालीं संपणाऱ्या पांच वर्षांत आंतील व बाहेरील ब्लॉकांशीं दक्षिणेंतील व

ब्लॉक्स.		ज्वारी					
		आयात					
		खानदेश, नासिक व अहमदनगर यांत व यांतून.					
		१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.
अ.—बाहेरील.							
मद्रास ...	आयात ...	...	...	७६	...	...	...
	निर्गत ...	७,१९०	५७२	...	...	...	२५५,८१५
वायव्य प्रांत व अयोध्या.	आयात ...	१६	९	...	...	...	८८३
	निर्गत ...	१७३	३	...	३	१,१३१	...
पंजाब ...	आयात ...	...	८११	३४९	१२	...	...
	निर्गत ...	१,४०२	...	...	...	४१८	...
मध्य प्रांत ...	आयात ...	२,९६८	८,००२	९०,६१८	८१,४७२	२,४७३	६,६४७
	निर्गत ...	३८,११६	३६,११४	३६२	१४,२७६	७१,१२४	९०
वऱ्हाड ...	आयात ...	६,५०१	५०४	६५५	३,५२४	५,०१८	५,७२६
	निर्गत ...	२१४	३,६२३	६,४५७	२,२२०	१३,९५२	१६९
राजपुताना व मध्य हिंदुस्थान.	आयात ...	...	३२५	४,४३७	५,०७६	७	९२
	निर्गत ...	२१८,३६७	३,७४३	१७	६४	६,३८२	१९,५७७
निझामचा मुलुक ...	आयात ...	२८	५	२६	...	...	६०,१३१
	निर्गत ...	५५५	...	७,३९५	१९३	६	२,६२५
म्हैसूर ...	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	३३८	...	...	३४२
मद्रासचीं बंदरें ...	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	५३०
एकूण, अ.	आयात ...	९,५१३	९,६५६	९६,१६१	९०,०८४	७,४९८	७३,४७९
	निर्गत ...	२६६,०१७	४४,०५५	१४,५६९	१६,७५६	९३,०१३	२७९,१४८
ब.—आंतील.							
मुंबई बंदर ...	आयात ...	...	२	२	...	...	१८
	निर्गत ...	६४४,९९४	३३५,२७४	१०९,५५५	५५८,८९६	५४८,५८९	९०३,६८१
गुजराथ व काठेवाड.	आयात ...	५	...	...	२५	६२	७,२३८
	निर्गत ...	१३,३१६	९०५	१,०१९	४,३५३	११,१०७	६७,६९६
नर्मदेच्या दक्षिणेस व घांटाखालीं.	आयात ...	...	९	११	६	१	१,१४६
	निर्गत ...	७२,३७९	७१,३३०	७२,८४९	९१,२४३	१२७,०६३	२४०,२४७
खानदेश, नासिक व अहमदनगर.	आयात ...	...	...	...	...	...	१७१,७८६
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	७८७
पुणें व सोलापूर ...	आयात ...	७८७	२४२	१८४	१३५	२२५	...
	निर्गत ...	१७१,७८६	१६७,३३०	१५३,३६३	३४०,९८६	२२२,१३६	...
सदर्न मराठा रेल्वे...	आयात ...	१५१	४२	८१३	१३१	३६९	८२,२५३
	निर्गत ...	३७,६९१	२७,२९२	१७१,३०३	४२,२२३	२५,४८२	२७३,६३५
वेस्ट इंडिया पोर्चुगीज रेल्वे.	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
एकूण ब.	आयात ...	९४३	२९५	१,०१०	२९७	६५७	२६२,४४१
	निर्गत ...	९४०,१६६	६०२,१३१	५०८,०८९	१,०३७,७०१	९३४,३७७	१,४८६,०४६

टीप.—बंगाल, सिंध, आसाम, कलकत्ता व कराची यांचा या तक्त्यांत उल्लेख केलेला नाहीं, कारण

क.

कर्नाटकांतील मुख्य अन्नाच्या धान्याचे झालेले व्यवहार दाखविणारा तक्ता.

व बाजरी.

व निर्गत. (खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

पुणें व सोलापूर यांत व यांतून.				सदर्न मराठा रेल्वे यांत व यांतून.				
१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.
२	६,६६३	१६ ३६७	७,९७०	३८५	२२९	९९१	६३४	४,६५१
८०,६६७	६१४	३३२	२६४	२२,५०३	४९,१९३	१४,४४२	८०२	५२९
२२३	३६१	२४१	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	७१४	...	२,०१५	...	...	...	...	...
...	...	३	...	...	...	...	...	...
१५,४०४	१९,०७७	८,९९६	२	.. २९४	१३३	...	...	१०१
६	१०	...	७२१	...	६	८	२१९	३४०
३,०५५	१८०	१९९	...	५,२४८	४२	...	...	८२
८	४३	३९	७७३	२	...	१६०	१७	१६
२,५०७	१०,९८३	१,६५५	५८३	...	६	११	...	...
...	...	१	२६४	२,२९५	...	...	३	२९७
५८,५३९	१०,२८३	७,०२६	३०,०४३	३,१४२	५,९१४	२,९९९	६६०	३,७४८
.२,४८६	६१,७४९	३,६५२	८७१	६५८	२,०८६	६४,९६५	४,७४९	२०२
४	...	२३२	२१	१३१,६२६	१३५,५०५	२६३,४४७	१३२,३३९	२१३,३५९
५६	१७	१	३	७१५	१२,४४१	५,७६५	२२८	१६६
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	३४	२	...	...	...	७५	६	...
७९,७३४	४८,२६१	३४,७१६	४०,६३४	१४०,६९५	१४१,८२९	२६७,४६३	१३३ ६३५	२२१,९४१
८३,२२३	६२,४६७	४,०३०	२,८९६	२६,२१३	६३,७२६	८५,४१५	६,०२४	१,५५०
१,०८५	४६५	१६८	५	५,५७०	४७	...	...	२०
१७६,०८५	७१,९९५	११९,१३०	२४१,३४७	२४२,३५६	१३७,१९७	३४,३९७	१६१,७७६	३६६,३३५
...	४	५७	८	४	२	...	३	...
३	६११	३१९	४,३२६	२,९५१	२	५	१७५	१२,२६६
२८७	१३५	५४	...	१३६	...	...	...	...
६,३१९	२४,७८४	५,९४५	८२,४६६	८,७२८	१६०३	८,७५५	८,२१९	३,११५
१६७,३३०	१५३,३६३	३४०,९८६	२२२,१३६	३७,६९१	२७,२९२	१७१,३०३	४२,२२३	२५,४८२
२४२	१८४	१३५	२२५	१५१	४२	८१३	१३१	३६९
...	...	...	...	२७३,६३५	१७१,७३४	२९,५१०	८,९४०	५५,८११
...	...	...	...	८२,२५३	८९,४४०	२५४,८२९	१३४,९८९	. ९०,२१४
८९,४४०	२५४,८२९	१३४,९८९	९०,२१४	...	...	...	...	...
१७१,७३४	२९,५१०	८,९४०	५५,८११	...	...	...	...	...
...	...	...	...	१,०४४	...	२४	...	१६
२२	...	...	...	१,२००	१,१२८	१,९२४	१,००३	१,०६४
२५८,१४२	४०८,७९६	४७६,२७४	२७२,३६३	३१८,०८०	१९९,०७५	२१०,८३७	५१,१६६	८१,३२९
३५४,४०५	१३७,०८४	१३४,४९९	३८४,२०५	३३७,६३९	२२९,४१२	३००,७२३	३०६,२९३	४३३,३६३

कीं त्यांच्याशीं बहुतकरून **मुळींच** व्यवहार चालू नाहीं.

पुरवणी

ब्लॉक.		आयात					
		खानदेश, नासिक व अहमदनगर यांत व यांतून.					
		१८९१–९२	१८९२–९३.	१८९३–९४.	१८९४–९५.	१८९५–९६.	१८९१–९२.
अ.—बाहेरील.							
मद्रास ...	आयात...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	२,१९१	१,२४३	१,०५८	६	२६	२३,८५४
वायव्य प्रांत व अयोध्या.	आयात...	...	...	१२६	...	...	३६
	निर्गत ...	३	...	...	३.३०	६,९९६	...
पंजाब ...	आयात...	...	...	...	...	१९५	... १३
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
मध्य प्रांत ...	आयात...	११,८७५	१,५७१	२७,७८०	१,५४२	७५६	१,६५२
	निर्गत ...	१,१९४	२,९३२	६९४	७०,५१७	१९३,२३९	...
वऱ्हाड ...	आयात...	५३,८९०	७,५०३	८५६	१०,४९१	९,१२१	१,२८२
	निर्गत ...	४	५८	३,१८६	३९८	४६८	...
राजपुताना व मध्य हिंदुस्थान.	आयात...	३,१७१	४८०	११,८३०	३३६	६१	४४४
	निर्गत ...	२११	२०	११	२२,२५१	१०२,५४९	...
निझामचा मुलुक	आयात...	...	...	...	...	...	७६२
	निर्गत ...	२२	१,९१८	६७,१७४	४४,६४१	२१,१४८	३,७८३
म्हैसूर ...	आयात...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	५७१	७८७	१६७	...	१२३	१५,८५६
मद्रासचीं बंदरें ...	आयात...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	१२३	३५२	६७९	...	२२४	९,२१८
एकूण, अ.	आयात...	६८,९३५	९,५५४	४०,५९२	१२,३६९	१०,१३६	४,१८९
	निर्गत ...	४,३१९	७,३१०	७२,९६९	१३८,१४३	३२४.७७३	५२,७११
ब.—आंतील.							
मुंबई बंदर ...	आयात...	३५	७१	४४	१२३	१०	२३१
	निर्गत ...	१,६८०,०८४	१,२२८,०८९	९५९,९८३	८७६,१४२	९८३,७८९	३६०,०६२
गुजराथ व काठेवाड.	आयात...	...	...	...	...	...	६४
	निर्गत ...	९,८७७	३०७	१,१३३	२५,९११	६,९५६	७५०
नर्मदेच्या दक्षिणेस व घांटाखालीं.	आयात...	१	८	...	१३	५	२०
	निर्गत ...	२७,५६४	३२,५४४	३६,९०१	७३,०७४	५६,४०१	७,०९३
खानदेश, नासिक व अहमदनगर.	आयात...	...	...	...	...	...	५८,८४९
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	९३
पुणें व सोलापूर.	आयात...	९३	२७	४६	२	३	...
	निर्गत ...	५८,८४९	६७,२३२	१४४,५००	२२५,५६७	१३०,७४६	...
सदर्न मराठा रेलवे.	आयात...	३	...	६	१	१	६,४३०
	निर्गत ...	४,७३५	३६,६६४	७,२६९	२,७७१	१,८२०	१९,११२
वस्ट इंडिया पोर्चुगीज रेलवे.	आयात...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
एकूण, ब.	आयात...	१३२	१०६	९६	१३९	१९	६५,५९४
	निर्गत ...	१,७८१,१०९	१,३६४,८३६	१,१४९,७८६	१,२०३,४६५	१,१७९,७१२	३८७,११०

क—चालू.

गहूं

व निर्गत. (खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

पुणें व सोलापूर यांत व यांतून.				सदर्न मराठा रेल्वे यांत व यांतून.				
१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.
....	...	...	१९	२१७	१०२	१८	१७७	...
१६,७८९	१०,८९५	१२,१२४	४,४९७	२४,५२१	३८,७८१	५५,४०५	७३,९२४	४९,३६४
२	...	...	१९२	१०४	...	...	...	...
...	६४	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	.....	...	...	...	...
१,०३०	१,००५	१८८	११	३,५७४	५१२	१०	...	४
...	...	५	१	...	...	...	...	...
९२०	६	२३	६	१,६७५	१,६२८	९	...	३२
...	...	...	...	....	...	१	...	...
११४	१,१८८	२९	४१	१	१०७	४	...	३६
४	१३	३	१३७	१४	...	...	...	१६१
५१	३	२	१०	१,०८२	७५२	१९०	३४	१७९
२१,२६६	३८,५१४	१०,३६२	२१,४७२	८६६	२०,४८९	५७,२१३	१९१,५६०	१२७,६८२
...	...	...	...	७२	२७३	१३	५७	१८
२६,३००	८,१३७	७,७५१	३,०५०	६७,२९७	४६,७९३	६३,८८३	१०२,३४१	१०१,६४५
...	...	...	...	...	...	...	...	...
८,३५१	४,९८०	४,१७३	३,२७७	७,७५३	४,१७०	७,२५१	२१,७७७	१९,३०२
२,११७	२,२०२	२४२	२७९	६,७२५	३,३७४	२४४	२६८	२६९
७२,७१०	६२,६०३	३४,४१८	३२,३९४	१००,४५१	१०८,२३३	१८३,७५३	३८९,६०२	२९७,१५४
२५९	२४९	९४	१०८	३,३९२	१८,७८६	२८०	१४९	२१
५५,५३३	१ १,०२२	३,१८२	६२,५४२	१२२,१३२	१५८,९८०	२१८,२४१	१९२,६००	६६१,१७४
...	१०	२	...	...	३	२	२	...
४४	१२	७	३०	...	...	...	६८३	२,३२६
८०	७५	१०	२	...	५३	...	१५	...
१,७१७	२,२७१	१,९६७	६,०५१	१८४	२	३३	२५	५२
६७,२३२	१४४,५००	२२५,५६७	१३०,७४६	४,७३५	३६,६६४	७,२६९	२,१७१	१,८२०
२७	४६	२	३	३	...	६	१	१
...	...	...	...	१९,११२	२२,२४४	७७६	१,५१३	१,४९७
...	...	...	...	६,४३०	४,१३९	१२,२६८	३४,१३३	१५,७९६
४,१३९	१२,२६८	३४,१३३	१५,७९६	...	...	...	...	...
२२,२४४	७७६	१,५१३	१,४९७	...	...	...	...	...
...	...	...	...	७००	...	२०	२०	...
१२८	...	...	...	२९,८२०	८,८५०	३३,६७१	४३,८०८	५६,८१६
७१,७१०	१५७,१०२	२५९,८०६	१४६,६५२	२७,९३९	७७,७५०	८,३५२	४,४७०	३,३३८
७९,६९३	१४,१२७	६,६७१	७०,१२३	१५८,५६९	१७१,९७१	२६४,२१९	२७१,२५०	७३६,१६५

पुरवणी

ब्लॉक.		आयात					
		खानदेश, नासिक व अहमदनगर यांत व यांतून.					
		१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.
अ.—बाहेरील.							
मद्रास	आयात ...	...	...	...	...	८	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
वायव्य प्रांत व अयोध्या.	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
पंजाब ...	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
मध्य प्रांत ...	आयात ...	६१७	३८८	१६६	१८८	१६	...
	निर्गत ...	...	३	...	...	२	...
वऱ्हाड ...	आयात ...	...	...	८	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	२	...	...	...
राजपुताना व मध्य हिंदुस्थान.	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	३	८	१
निजामचा मुलुख ...	आयात ...	...	...	७०	...	...	६४२
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
म्हैसूर ...	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
मद्रासचीं बंदरें ...	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
एकूण, अ.	आयात ...	६१७	३८८	२४४	१८८	२४	६४२
	निर्गत ...	...	३०	२	३	१०	१
ब.—आंतील.							
मुंबई बंदर ...	आयात ...	१	७	९	...	...	...
	निर्गत ...	३	६७	१०	३८	२७	...
गुजराथ व काठेवाड ...	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	१०	...
नर्मदेच्या दक्षिणेस व घांटाखालीं.	आयात ...	५९७	३२	३४	९१	७८१	११,६४७
	निर्गत ...	७३२	१,८७६	१,२८०	७,०२४	५१	४६
खानदेश, नासिक व अहमदनगर.	आयात ...	...	...	...	...	...	६५
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	२२
पुणें व सोलापूर ...	आयात ...	२२	२०१	७०	९१	१४७	...
	निर्गत ...	६५	९१	१,५७८	१०२	१६	...
सदर्न मराठा रेलवे ...	आयात ...	...	...	२	...	...	१३५
	निर्गत ...	१,५३०	३	५	१८	...	३९८
वेस्ट इंडिया पोर्चुगीज रेलवे.	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
एकूण, ब.	आयात ...	६२०	२४०	११५	१४२	९२८	११,८४७
	निर्गत ...	२,३३०	१,९९७	२,८७३	७,१७२	१०४	४६६

क—चालू.

भात.

निर्गत. (खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

पुणें व सोलापूर यांत व यांतून.				सदर्न मराठा रेलवे यांत व यांतून.				
१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.
...	...	...	...	५,०६१	५२९	१,५८९	८,२७५	२,६८०
१	११	...	...	६४२	४२५	१,३२६	४२	१५२
...	...	...	...	...	...	...	४	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
४	...	...	...	२४३	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	२	...	...	...	...	१	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	१	१	२९	...	...	...	१	...
५५	१९५	४२६	९२	२३	११९	५४७	११४	४४
५	१	...	३२	२	५०	२५	५	...
...	...	...	...	१०	१५	२००	१,३०५	७४
...	...	...	...	५१	१४०	६७	२२	६०
...	...	...	...	...	...	१	...	४७
...	...	...	...	...	...	...	...	...
५९	१९५	४२६	९२	५,३३७	६६३	२,३३७	९,६९८	२,८४५
६	१५	१	६१	६९५	६१५	१,४१९	७०	२१२
...	...	३	३	...	...	१	३८०	५७४
१	...	१८	६०	...	२	८	...	४३
...	...	...	१	...	...	...	...	...
...	४	...	...	...	...	...	...	...
१९,९९५	२२,०७८	२९,४२२	२६,२२६	६२	३८	२३७	९७	८८
५५	१३	११	१४	...	...	...	...	...
५१	१,५७८	१०२	१६	१,५३०	३	५	१८	...
२०१	७०	९१	१४७	...	...	२	...	...
...	...	...	...	३९८	३३५	३०१	४६०	२३४
...	...	...	...	१३५	१४३	१४८	१२७	१६२
१४३	१४८	१२७	१६२	...	...	...	...	...
३३५	३०१	४६०	२३४	...	...	...	...	...
...	...	...	...	२०७	६	...	...	...
...	...	...	...	९,३४०	३७,२४७	३३,२३३	६२३	६२३
१९,७४९	२३,८०४	२९,६१४	२६,४०८	२,१९७	३८२	५४४	९९५	८९६
५९२	३८८	५८०	४६०	९,४७५	३७,३९२	३३,३९१	७५०	८२८

पुरवणी

ब्लॉक.		खानदेश, नासिक व अहमदनगर यांत व यांतून.					आयात
		१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.
अ—बाहेरील.							
मद्रास	आयात ...	२	...	४८	२	...	२८६
	निर्गत ...	५८९	६	...	३	...	१,०९५
वायव्य प्रांत व अयोध्या.	आयात ..	१४१	२६	४	११	११०	१,०२०
	निर्गत ...	...	६	१	६	४	१
पंजाब	आयात ...	...	...	५	८	...	४७
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
मध्य प्रांत ...	आयात ...	२६७,२९८	३०४,४०४	२९२,५१८	३२०,२५३	२६२,६१५	५७,६१३
	निर्गत ...	६११	७९	२७८	२६३	१६५	७१
वऱ्हाड	आयात ...	१,०६७	५१३	३९७	५२०	२६५	११२
	निर्गत ...	२२९	१३४	८८	१५७	२८८	९
राजपुताना व मध्य हिंदुस्थान.	आयात ...	६	२४	७	६	११	६
	निर्गत ...	८२	१७३	५९४	४०६	३३५	१४२
निजामचा मुलुक ...	आयात ...	९५	२०	१,३९९	६०३	३२४	१०,१५३
	निर्गत ...	६	६	...	१	...	४३८
म्हैसूर	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	१
मद्रासचीं बंदरें ...	आयात ...	१	४	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	१२५
एकूण, अ.	आयात ...	२६८,५७०	३०४,९९३	२९४,३३८	३२१,४०३	२६३,३२७	६९,२३७
	निर्गत ...	१,५१७	४०४	९६१	८३४	७९२	१,८८२
ब—आंतील.							
मुंबई बंदर ...	आयात ...	३,२६४	२,८४७	२,११०	३,८४०	५,०८८	११,३४८
	निर्गत ..	१,६४२	५,८०५	३,४४१	४,६४३	१२,१९०	६१२
गुजराथ व काठेवाड ...	आयात ...	...	७	२	१५४	२२	१३
	निर्गत ...	१७७	३४८	२२०	१३४	२४३	४६८
नर्मदेच्या दक्षिणेस व घांटाखालीं.	आयात ...	६,२५७	५,८६४	२,७७२	४,०४२	१३,३४०	१२४,९५०
	निर्गत ..	६८३	२,५६८	१,४३१	७१५	१,०६५	३९४
खानदेश, नासिक व अहमदनगर.	आयात ...	...	...	...	...	...	९,९३४
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	२,६६३
पुणें व सोलापूर ...	आयात ...	२,६६३	२,३०७	१,८२१	२,८०५	५,७७२	...
	निर्गत ...	९,९३४	१,५२०	६,७०५	१,९०४	२,४१४	...
सदर्न मराठा रेलवे ...	आयात ...	१५	२२१	३०	९	१००	२०८
	निर्गत ...	२,८४५	४३६	१,६९४	१,४१४	३६०	१४,८९३
वेस्ट इंडिया पोर्चुगीज रेलवे.	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ..	...	...	...	...	...	११
एकूण, ब.	आयात ...	१२,१९९	११,२४६	६,७३५	१०,८५०	२४,३२२	१४६,४५३
	निर्गत ...	१५,३८१	१०,६७७	१३,४९१	८,८१०	१६,२७२	१९,००१

क—चालू.

तांदूळ.

निर्गत. (खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

पुणें व सोलापूर यांत व यांतून.				सदर्न मराठा रेलवे यांत व यांतून.				
१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.
२२	१,३२६	८,७७४	१०,८७२	३,९१२	४१२	२,९१४	५७,५०४	१६८,६४२
२३३	१४	१९	२७	२,६८६	९,१७०	४,८८२	३६८	२७७
१०	२७	२३	२४	३८	११	४	२	२
१	...	...	३	...	...	...	...	...
३३	५४	६१	१	...	...	...	...	७
...	...	...	...	...	...	...	...	...
१९,०६२	४१,६१२	५६,८९४	६,७५७	४९,१९४	१४,८४६	९,३४९	१०,२१२	६५४
२८	६६	१९	८४	...	...	...	...	...
१८९	८०	२३	१८	३४५	२	३	३२	४४
९	२०	६	७०	...	...	१२	...	५
५	३५	२५	९	१	१	...	...	...
१४३	१०१	१३१	१९८	६	९	...	५१	३
३२४	१३,५९१	२०,९८८	१३,२६२	३३,२८५	५०५	२८,००५	५८,४९३	१९,३९८
३३५	१०३	१३२	६५	८५८	३९९	९४४	३२	३५७
९	...	...	...	८४८	२६०	२,२५७	६,७१८	५३३
२४	१९	१	१६१	१८,४३०	१६,६९७	६,२६२	१,२६१	२,४६९
४	...	...	८९९	२	७९	१५	३४८	२६,२०९
...	...	५	३	३	३	२	१७८	...
१९,६५८	५६,७२५	८६,७८८	३१,८४५	८७,९२२	१६,१२५	४२,५८७	१३३,३०९	२१९,९६४
७७३	३२३	३१३	६१३	२१,९८३	२४,२७८	१२,१०२	१,८९०	३,१११
५,४१२	२४,५११	४२,५३३	११,२५९	२६,३६४	९,३११	४०,५२३	१२४,२९९	४९,१२३
७५७	८४०	१,१६४	१,१३८	४८	८०६	१२८	५४	६७
१६	४२	९५	९०	२	८	८	२८	४
३३०	७२	७७	२३६	२	५	२	३	१४
९२,१५५	९३,३४१	८३,४८०	१२९,१३९	३७,३३५	१५,९३०	२,४४३	८,६७५	७,१९०
२२४	२२३	२४३	३८९	६	३७	३	११	३
१,५२०	६,७०५	१,९०४	२,४१४	२,८४५	४३६	१,६९४	१,४१४	३६०
२,३०७	१,८२१	२,८०५	५,७७२	१५	२२१	३०	९	१००
...	...	...	...	१४,८५३	१२,८४५	८,९५४	१४,६२६	१४,९५३
...	...	...	...	२०८	६,५९९	७,९२८	६२८	१,२०२
६,५९९	७,९२८	६२८	१,२०२	...	...	...	...	...
१२,८४५	८,९५४	१४,६२६	१४,९५३	...	...	...	...	...
...	...	...	...	३,३९४	१५	४८	५१	१२
...	...	१	८	२०,२९२	३६,८७०	४९,५९०	६,२३३	४,३६४
१९५,७०२	१३२,५२७	१२८,६४०	१४४,११४	८४,७९३	३०,५४५	५३,६७०	१४९,०९३	७१,६४२
१६,४६३	११,९१०	१८,९१६	२२,४९६	२०,५७१	४४,५३८	५७,६८१	६,९३८	५,७५०

पुरवणी

ब्लॉक.		आयात व					
		खानदेश, नासिक व अहमदनगर यांत व यांतून.					
		१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.
अ—बाहेरील.							
मद्रास ...	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	४,१५७	४,६६०	१४,३२४	१,७५७	३३८	२७,५३९
वायव्य प्रांत व अयोध्या.	आयात ...	३,२९९	२९,०३८	२४,८२	६,८५५	२,५४७	३,२०९
	निर्गत ...	१६१	...	...	१,५५६	१,४८६	...
पंजाब ...	आयात ...	१८,०००	१९,४२४	३४,१९२	९९,६३२	७९,३७७	८,७९८
	निर्गत ..	५००	...	...	१	४,६६९	...
मध्य प्रांत ...	आयात ...	१०६,३९३	१०१,७६७	८०,२९६	२८,६०६	८,२७१	२३,५१९
	निर्गत ...	१,३८५	९४८	१,४२९	१,६३०	६९७	...
वऱ्हाड ...	आयात ...	७,१७९	३,१२५	६९२	६९०	८१६	१,३२३
	निर्गत ...	३,५८४	९,३५३	१०२८२	१०,९८६	५,८४२	५०
राजपुताना व मध्य हिंदुस्थान ...	आयात ...	२,७६९	१८,१२३	३६,७३८	६४,७८८	५६,४५२	६,४७८
	निर्गत ...	२,६७०	५०	५४३	१३८	६७२	३३०
निझामचा मुलुक ...	आयात ...	१८	...	...	...	...	३,९२७
	निर्गत ...	२५६	६३४	३९,३०१	१०,२२८	४,५९३	१,७९३
म्हैसूर.	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ..	८२०	९२	११,९४३	...	६४०	७,०९७
मद्रासचीं बंदरें ...	आयात. ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत. ...	२	...	...	...	...	६८६
एकूण, अ...	आयात ...	१३७,६५८	१७१,४७७	१५४,४००	२००,५७१	१४७,४६३	४७,८३५
	निर्गत ...	१३५३५	१५,७३७	७७,८२२	२६,२९६	१८,९३७	३७,४९५
ब—आंतील.							
मुंबई बंदर ...	आयात ...	३४८	७५२	६५५	९०८	५८२	३,३७१
	निर्गत. ...	१३२,१७७	२४१,३६१	२३५,६६६	१७६,५२०	३३२,८८३	२१,३३३
गुजराथ आणि काठेवाड.	आयात ...	९	२५	१०७	१,२६१	२,२२८	७,०६६
	निर्गत ...	७	४८	२८	१२	२०२	३३
नर्मदेच्या दक्षिणेस व घांटाखालीं ...	आयात ...	२८७	२७०	३७७	३३०	७२४	८१४
	निर्गत ...	२४,९६३	३९,८४८	४१,५३२	३०,३७८	४१,८२७	१३,५३२
खानदेश, नासिक व अहमदनगर ...	आयात ...	...	...	...	...	...	८३,३३७
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	३,१३६
पुणें व सोलापूर ...	आयात ...	३,१३६	३४२	४७९	६३३	६८३	...
	निर्गत ...	८३,३३७	७३,४३३	११५,५९७	१९१,८५०	११७,५४७	...
सदर्न मराठा रेलवे. ...	आयात ...	१९	१	५	२	७	११,५८८
	निर्गत ...	२८,२५८	४३,४७१	५७,२३०	१७,००९	५७,३५९	८९,७२२
वेस्ट इंडिया पोर्तुगीज रेलवे	आयात ...	...	...	....	....	...	...
	निर्गत ...	...	१४	....	...	...	३
एकूण, ब...	आयात ...	३,७९९	१,३९०	१,६२३	३,१३४	४,२२४	१०६,१७६
	निर्गत ...	२६८,७४२	३९८,१७५	४५०,०१३	३७५,७६९	४४९,८१८	१२७,७५९

क—चालू.

चणा व काठण.

निर्गत. (खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

पुणें व सोलापूर यांत व यांतून.				सदर्न मराठा रेल्वे यांत व यांतून.				
१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.
२१९	१६६	२६	...	१,७९४	७८६	३५९	३,९२३	५,८९५
४०,६४८	४३,७४४	७,९६९	२,२४१	४,४५७	९२,७९०	६०,६२६	१३,९८९	४,२७०
२०,३३३	२	४९४	१,८१०	२०३	६,८९६	२९३	१,४०३	१,५९१
...	...	१८	...	...	...	...	...	...
४५,१५६	८,३१२	३८,३७३	२६,९५७	...	...	...	५०६	१,४३७
...	...	...	...	...	...	...	...	...
४०,२५९	४,३४०	५,९०१	१,४३४	१०,३७०	१०,७१०	७१०	३३९	१५७
१	...	२	१०६	...	...	...	...	...
५१९	१४	२३६	३०	२,४९०	८९१	३	१५	१३०
३०	९	७	२३२	...	...	...	...	...
२१,०४४	१३,६६५	५,५३२	३,५३१	१०१	२,४७०	२६६	८४	१,०७८
११९	३६३	१९४	४२	...	...	...	१०	...
५२८	३०४	२३३	३,७८८	१९,८७१	९,३४२	६२१	९१०	३,२६५
९,८५६	४०,१३६	४५,९४१	७,९८६	२६५	९,१६६	१७,४९७	१०,९८७	६१८
...	....	१४	...	३,६३१	७३५	१,४०८	८,००९	१०,१७६
१४,४६९	१८,३७६	६,३४८	१५,८६१	५,३३२	४४,५१६	६०,६४७	१७,६१०	१०,९४६
...	..	...	....	२	१	...	४	२
३,४०३	१,०३८	२०८	३	१३०	२,०४३	१,९९२	२,६३०	१,४१२
१२८,०५४	२६,८०३	५०,८०९	३७,५५०	३८,४६२	३१,८३३	५,६७६	१५,१९५	२३,७३१
६८,५२६	१०३,६६६	६०,६८७	२६,४८१	१०,१८४	१४८,७१५	१४०,७६२	४५,२२६	१७,२४६
३९,८९३	३,४५६	२,८५१	५,११३	३०,००४	१३८,६८७	२८,२४०	१२,५७७	७५,४७५
२६,३२९	६,५६५	३,१९२	८३,८७५	६,८४७	५,१८६	८८४	१,३२१	११,९५७
२,६८८	८४	५९०	१,८६९	३	९४	७	१५	७९६
६	८	२	४	...	...	१	८२९	८७१
१,०९९	१,०१८	९४३	५४६	४५	५१३	४७	६९	४९३
५,०४२	३,२६३	३,१४८	११,८३४	३०६	६५	८०	२८	१९२
७३,४३३	११५,५५७	१५१,८५०	११७,५४७	२८,२५८	४३,४७१	५७,२३०	१७,००९	५७,३५९
३४२	४७९	६३३	६८३	१९	१	५	२	७
...	...	...	....	७९,७२२	७०,६८२	२५,४६३	१२,३६२	३३,८२७
...	...	...	...	११,५८८	२,५९७	८,३०७	३,१६५	१,३१३
२,५९७	८,३०७	३,१६५	१,३१३	...	...	...	...	...
७०,६८२	२५,४६३	१२,३६२	३३,८२७	...	...	...	...	...
...	...	...	...	३,१२४	३,१८६	८	३१	१,७९८
...	...	...	...	९,१६७	६,७३२	१४,४७०	९,९१६	११,९३२
११९,७१०	१२८,६२२	१५९,३९९	१२६,३८८	१५१,१५६	२५६,६३३	११०,९९५	४२,०७५	१६९,७४८
१०२,४०१	३५,७७	१९,३३७	१३०,२२३	२७,९२७	१४,५८१	२३,८४७	१५,२६१	२६,२३२

पुरवणी

ब्लॉक.		आयात					
		खानदेश, नासिक व अहमदनगर यांत व यांतून.					)
		१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.
अ.—वाहेरील.							
मद्रास	आयात ...	...	...	८७	...	...	२
	निर्गत ...	१८	२	९८८	...	...	२,७६८
वायव्य प्रांत व अयोध्या.	आयात ...	३	९६	५	१२	...	१,११२
	निर्गत ...	...	२	३	...	२३७	१
पंजाब	आयात ...	...	२	१८	...	...	७,०९८
	निर्गत ...	१७०	...	...	...	...	...
मध्य प्रांत ...	आयात ...	१६२	२०३	९९२	१,१००	६२०	८४
	निर्गत ...	२४६	५१३	२२६	२४९	२०६	२२
वऱ्हाड	आयात ...	२१	४१	१७	३१	५१	...
	निर्गत ...	८९२	१,७५९	१,३३४	९९८	९९१	८४
राजपुताना व मध्य हिंदुस्थान.	आयात ...	१११	२५१	५६१	५०५	७३	...
	निर्गत ...	४५०	२०	९९	४०	४१	१४०
निजामचा मुलुक ...	आयात ...	१	१	...	...	४	१,०११
	निर्गत ...	३७	१२७	४३१	...	१४६	१,७०४
म्हैसूर	आयात ...	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	६२०
मद्रासचीं बंदरें ...	आयात ...	...	६	१	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	..	...	...	५
एकूण, अ.	आयात ...	२९८	६००	१,६८१	१,६४८	७४८	९,६०६
	निर्गत ...	१,८१३	२,४२३	३,०८१	१,२८७	१,७२१	५,३४४
ब.—आंतील.							
मुंबई बंदर ...	आयात ...	७७	९१	५१	२६८	३६२	९५५
	निर्गत ...	६,६९३	१९,८९२	६,३१६	३,६४३	३,६६५	२१,५७५
गुजराथ आणि काठेवाड.	आयात ...	२	३	१६	...	८	२३
	निर्गत ...	२०६	५४९	१११	१२२	५८	७३४
नर्मदेच्या दक्षिणेस व घांटाखालीं.	आयात ...	२२४	१५८	१५८	१५०	१३७	३,१११
	निर्गत ...	४,६५८	३,९१८	२१,९५३	७,८९३	६,३०४	२०८
खानदेश, नासिक व अहमदनगर.	आयात ...	...	...	...	...	...	१०,४३६
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	५९८
पुणें व सोलापूर ...	आयात ...	५९८	६९९	३३०	३३८	२९४	...
	निर्गत ...	१०,४३६	१८,३९४	९,९५७	७,९५३	८,९५०	...
सदर्न मराठा रेलवे ...	आयात ...	८	२	१	१०२	२७	१,१३८
	निर्गत ...	१९५	३८१	४२	१२	३७३	९१८
वेस्ट इंडिया पोर्तुगीज रेलवे.	आयात ..	...	...	...	...	...	...
	निर्गत ...	...	...	...	...	...	...
एकूण, ब.	आयात ..	९०९	९९३	५५६	८५८	८२८	१५,६६३
	निर्गत ...	२२,१८८	४३,१३४	३८,३७९	१९,६२३	१९,३५०	२४,०३३

क.—चालू.

इतर.

व निर्गत. (खालील आंकडे बंगाली मण दाखवितात.)

पुणें व सोलापूर यांत व यांतून.				सदर्न मराठा रेल्वे यांत व यांतून.				
१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.	१८९१-९२.	१८९२-९३.	१८९३-९४.	१८९४-९५.	१८९५-९६.
...	...	५११	४२	२२८	६९	७५७	१४३	५०५
३३८	६४७	७३१	१,८८७	३३१	४,७४१	१,९९०	६०७	५३४
३२४	...	१६७	२,४४५	१	३९	...	...	१
...	...	...	...	...	...	...	...	...
२१,६२४	२९,४२५	२४,३३३	१९,५३१	...	...	...	२९	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...
३०	६२	...	४	१२	...	...	...	२
४	११	९	३६	१६	२	१	...	...
१	...	३९	३६	१	...	...	...	...
२	३६	८१	२३	...	१	...	...	...
२३८	२१०	८९६	४	...	...	१	९१	...
२९२	१९९	२३	५	२	...	...	४	२
६०	३	६	७	२५५	३२	९२	१०९	१३६
२,५७३	७,४१३	४,०१७	३,४७३	...	४९१	१,३७४	६	३
४५	...	६४९	१३०	२९,३२८	११,९८७	४१,७९३	५२,६२३	५५,६८१
१,१३३	३,५५३	४,८१२	३,४९९	५११	१,९६९	१,२०७	१२०	१८२
...	...	९	...	...	६	४	...	...
१,०८२	१,७०५	२,७२४	९१०	१४८	...	४३	२५०	...
२२,३२२	२९,७००	२६,६१०	२२,१९९	२९,८२५	१२,१३३	४२,६४७	५२,९९५	५६,३२५
९,४२४	१३,५६४	१२,३९७	९,८३३	१,००८	७.२०४	४,६२४	९८७	७२१
६७९	१,५८५	२,३१०	२,४३१	११०	१,८९५	२३५	७६	३७१
४,२८१	६,९९२	१२,३६८	१५.३२३	५२	२,५३०	५५०	१९२	८,१०५
३०७	२३०	११७	६१	८	...	१९	१३	१
२८४	३	२४	७	१९५	१	...	...	२
८,४६७	७८१	३,१५९	८,५२८	१९	५४	२७	२०	१६
८२५	३३४	४०७	१,६८०	१७३	९९	६९	२८	३८
१८,३९४	९,९५७	७,९५३	८,९५०	१९५	३८	४२	१२	३७३
६९९	३३०	३३८	२९४	८	२	१	१०२	२७
...	...	...	...	९१८	१,४२५	१,२७६	१,५२७	१,०९३
...	...	...	...	१,१३८	४२८	७६५	२,४६४	१,०३४
४२८	७६५	२,४६४	१,०३४	...	...	...	...	...
१,४२५	१,२७६	१,५२७	१,०९३	...	...	...	...	...
...	...	...	...	३,५८१	३५३	...	...	१३
...	...	...	...	१,४३०	१,५६५	९२७	२,२५४	४५९
२८,२७५	१८,६१८	१६,००३	२१,००४	४,८३१	४,१०८	१,५९९	१,६४८	१;८६७
७,५४४	८,९३५	१४,६६४	१८,३९७	३,९९६	४,६२५	२,३१२	५,०४०	९,६६५

इच्छाराम भ.,

आक्टिंग सर्व्हे कमिशनर आणि डैरेक्टर, लॅंड रेकर्ड्स आणि आग्रिकल्चर, मुंबई, यांच्या वतीनें.

दुष्काळाच्या जिल्ह्यांमध्यें असलेल्या निर्गत करण्यासारख्या फाजील अन्नाच्या धान्यांच्या, रेलवे-द्वारें चालविलेल्या, व्यापारासंबंधी माहितीवरून मिळालेल्या अनुमानांवर टिपण.

प्रारंभींच्या गोष्टी.

सदरहू पत्रकें तपासतांना ही गोष्ट लक्ष्यांत ठेविली पाहिजे कीं तीं, तारीख १ ली एप्रिल रोजीं सुरू होणाऱ्या हिशोबी सालाबद्दलचीं आहेत. गव्हांच्या पिकाचा मोठा भाग हिशोबी सालाच्या पहिल्या तिमाहींत, ह्मणजे, एप्रिल–जून या तिमाहींत, मुंबईस नेण्यांत येतो. ज्या दुसऱ्या पिकांबदल पत्रक तयार केलें आहे तीं पिकें निरनिराळ्या तिमाहींत बहुतेक सारखींच इकडून तिकडे जातात असें दिसतें. मात्र पावसाळ्याच्या भरांत, ह्मणजे, जुलई–सेप्टंबर या दुसऱ्या तिमाहींत व्यापार कमी असण्याचा संभव असून त्याप्रमाणें तो कमी असतो.

२. खरीप धान्याचें तिसऱ्या आणि चौथ्या तिमाहींत आणि रब्बी धान्याचें चौथ्या आणि पहिल्या तिमाहींत अतिशय चलनवलन होण्याचा संभव असतो. ह्या जिल्ह्यांमध्यें गेल्या आक्टोबरांत निर्गत करण्यासारखें जें फाजील धान्य होतें असें वाटतें, त्याचा कांहीं अंशीं अंदाज काढण्याचा माझा हेतु आहे. जर त्या जिल्ह्यांत बरेंच फाजील धान्य असतें तर चालू सालासारख्या वर्षी तें नेहमींप्रमाणें निर्गत न करितां त्याचा त्यांनीं आपल्या स्वतःच्या गरजांसाठीं उपयोग केला असता असें अनुमान करण्यास हरकत नाहीं. धान्याचा सर्व सांठा वाणी लोकांच्या हातांत असून तो उत्तर हिंदुस्थानांत भारी किंमतीसाठीं निर्गत करण्यांत आला आहे किंवा राखून ठेवण्यांत येत आहे असें अनुमान आहे. तो उत्तर हिंदुस्थानांत निर्गत झाल्याचा आज तारखेस फारच थोडा पुरावा आहे. धान्याचा सांठा राखून ठेवण्यांत येत आहे हें बरेंच संभवनीय आहे. मोठा प्रश्न असा आहे कीं असा सांठा आहे किं काय?

ब्लॉक नंबर १.—दक्षिणेचा उत्तर भाग (खानदेश, नासिक, आणि अहमदनगर).

ज्वारी व बाजरी.

३. हें धान्य आयात झाल्याचें मान क्षुल्लक आहे. निर्गत झाल्याचें मान ९½ व १२ लक्ष मण यांच्या दरम्यान आहे. कोणत्याही मामूल सालानंतर हें धान्य निर्गत करण्यासारखें बरेंच फाजील असतें, व तेंही, खानदेशांत गव्हांच्या पिकाचा व अन्नाचीं नव्हत अशा धान्यांच्या पिकांचा प्रदेश मोठा आहे तथापि असतें. दर वर्षी निर्गत होणाऱ्या ह्या धान्याबद्दल अडीचपासून तीन लक्ष मणपर्यंत तांदूळ आयात होतो. चालू सालीं जानुआरीपासून सेप्टेंबरपर्यंत ह्या ब्लॉकमध्यें नेहमींप्रमाणें बाहेरील तांदूळ आयात झाला असें दिसतें; परंतु गेल्या दोन वर्षांप्रमाणेंच ह्या ब्लाकांतून निर्गत होण्यासारखी असलेली ज्वारी, गहूं व काठण हींही निर्गत झालीं. ह्यांचा मोठा भाग मुंबईस जातो. त्यापैकीं जितका मुंबईत तेथल्या उपयोगासाठीं ठेवला असेल तितका परत निर्गत करतां येईल. परंतु असें केलें तर जे लोक सांतीच्या तापाच्या भीतीनें तेथून निघून जात आहेत व ज्यांच्या उपयोगाकरितांच तो बहुतकरून तेथें आयात झाला असावा ते लोक तो खाऊन टाकतील. आक्टोबरमध्यें जें हें धान्य निर्गत करण्यासारखें फाजील राहिलें होतें तें फक्त गुदस्तांच्या रबीपैकीं बाकी राहिलेलें असावें. कारण, चालू सालच्या खरीपाच्या पिकांतून उरून पुरवयाजोगें धान्य मुळींच रहाणार नाहीं. यास्तव, मामूल सालांत जी फाजील ज्वारी व बाजरी ह्या ब्लॉकमधून, ज्या तिमाहीबद्दलचा विचार चालला आहे त्या तिमाहींत, निर्गत झाली असती ती ह्या वर्षी ह्या ब्लॉकमध्येंच राहील असें वाटतें. ती किती फाजील असावी याचा अंदाज करणें फार कठीण आहे. जर गेल्या वर्षाच्या सदरहू तिमाहींत निर्गत झालेल्या धान्याचा अर्धा भाग आदल्या वर्षाच्या रबीचा होता आणि केवळ अर्धाच मात्र खरीपाचा होता असें मानलें तर, फाजील असलेली ज्वारी आणि बाजरी हीं दीड लक्ष मण होतीं असें ह्मणतां येईल.

गहूं.

४. हें धान्य ह्या ब्लॉकांतून निर्गत होणारें अन्नाचें मुख्य पीक होय. हें दरसाल सुमारें १४ लक्ष मणपर्यंत एकंदर निर्गत होतें आणि ज्वारी व बाजरी हीं ८ लक्ष मण निर्गत होतात. याचा मोठा भाग युरोपांत निर्गत होण्यासाठीं मुंबईस जातो. परंतु सन १८९४-९५ व सन १८९५-९६ या सालांत, रजपुतान्यांत व मध्य हिंदुस्थानांत दुष्काळ पडल्यामुळें तेथून ज्या मागण्या झाल्या त्या प्रायशः पुरविण्याकरितां, व कदाचित् मुंबईत नेहमींपेक्षां कमी गरज लागली असावी यामुळें, त्या प्रांतांत हें धान्य बरेंच निर्गत झालें. चालू सालच्या पहिल्या दोन तिमाहींत मुंबईत हें धान्य बरेंच आयात होण्याचें चालू होतें, परंतु बाहेरील गहूं निर्गत होण्याचें बहुतेक बंद झालें होतें. असें होण्यास पुष्कळ कारणें असावीं. दक्षिणेच्या उत्तर भागांत गव्हांचा मोसम वाईट होता, उत्तर हिंदुस्थानांतून हें धान्य कमी निर्गत होऊं लागल्यामुळें मुंबईहून ज्यास्त निकडीची मागणी झाली असावी आणि विपत्ति जसजशी वाढेल तसतशी गव्हांच्या मागणीऐवजीं त्याहून ज्यास्त स्वस्त असणाऱ्या धान्याची मागणी होण्याचा संभव आहे. ह्या ब्लॉकांत, निर्गत होण्यासारखा बराच फाजील गहूं शिलक राहिला पाहिजे यांत संशय नाहीं. या वर्षाच्या तिसऱ्या तिमाहींत तो जेथला तेथें राहतो किंवा अजूनहि मुंबईस निर्गत होतो हें पहावयाचें आहे. त्याचा अहमदनगरच्या

दक्षिणेकडील भागांतील लोकांस फारसा उपयोग होणार नाहीं, परंतु नासिक व खानदेश येथील लोकांचा गहूं खाण्याचा कल वाढत चालला आहे असें ह्मणतात; आणि उत्तर हिंदुस्थानांत जें पाहण्यांत आलें आहे त्यावरून असा संभव दिसतो कीं नासिक व खानदेश येथील लोक आपल्या या धान्याचें फाजील पीक विपत्तीच्या वर्षीं खाण्यासाठीं ठेवतील. तिसऱ्या तिमाहींत निर्गत होणाऱ्या गव्हांचा कोणताही भाग खरीप पिकापैकीं आहे असें ह्मणतां येत नाहीं. वास्तव निर्गत करण्यासारखा फाजील गहूं, गेल्या सालाच्या तिसऱ्या तिमाहींत जो ४ लक्ष मण किंवा मोसम वाईट असल्यावद्दल बरीच सूट देतां निदान ३½ लक्ष मण गहूं मिळण्यासारखा होता त्याहून या सालाच्या तिसऱ्या तिमाहींत कमी असेल अशी कल्पना करण्यास कांहीं कारण दिसत नाहीं.

तांदूळ.

५. हा एकंदर पुष्कळ, ह्मणजे, सुमारें २.८ लक्ष मणपर्यंत आयात झाला आहे. हा बहुतेक मध्य प्रांतांतून आयात होतो. चालू सालाच्या पहिल्या दोन तिमाहींत हा सदहूप्रमाणें जो आयात झाला तो, गेल्या सालाच्या त्याच मुदतींत जो आयात झाला होता तितका नाहीं. चालू सालाच्या तिसऱ्या व चौथ्या तिमाहींत तो बराच कमी आयात होण्याचा संभव आहे, तथापि गेल्या वर्षाच्या अखेरच्या तिमाहींमध्यें तो सुमारें जो १ लक्ष मण आयात झाला त्याच्या निमेहून तो कमी आयात होईल असें मानतां नये.

चणा व डाळ.

६. हीं सदहू ब्लॉकांतून पुष्कळ, ह्मणजे, जवळ जवळ २.९ लक्ष मणपर्यंत एकंदर निर्गत झालीं असें दिसतें. हीं जीं (१.६) आयात झालीं तीं मुख्यत्वेंकरून मध्य प्रांत, राजपुताना व उत्तर हिंदुस्थान यांतून आयात झालीं. निर्गत झालीं तीं बहुतेक भांतील असून, मुंबई बंदरास (१.२ पासून ३.३ लक्ष मणपर्यंत), पुणें-सोलापुरास (०.८ पासून १.९ पर्यंत), व कांहीं भाग कर्नाटकांत व उत्तर कोंकणांत ह्याप्रमाणें निर्गत झालीं. चालू सालच्या पहिल्या दोन तिमाहींत हीं जीं ०.८९ लक्ष मण निर्गत झालीं तीं गेल्या वर्षाच्या सदहू मुदतींत निर्गत झालेल्याच्या चौपटीपेक्षां जास्त झालीं. सन १८९५–९६ सालच्या मोसमीच्या अखेरीस सदहू ब्लॉकमध्यें, हीं निर्गत करण्यासारखीं बरींच फाजील होतीं यांत संशय नाहीं; परंतु या ब्लॉकमधील चण्याच्या पिकाचा प्रदेश," चणा व काठण" यांच्या पिकाच्या एकंदर प्रदेशाच्या ⅓ पेक्षां जास्त नाहीं, आणि काठणाच्या पिकाच्या प्रदेशाचा बहुतेक सर्व भाग खरीपाच्या पिकाचा आहे. हें खरें आहें कीं, तूर उशिरां ह्मणजे फेब्रुआरी महिन्यांत कापतात तथापि तिची गणना खरीप पिकांत होते. परंतु असा संभव दिसतो कीं, वर्षाच्या तिसऱ्या तिमाहींत चणा व काठण यांचा जो मुख्य भाग पाठविण्यांत येतो तो खरीप पिकाचा असतो. हें पीक प्रायः ह्या ब्लॉकमध्यें फार कमी असल्यामुळें, चणा व काठण हीं गेल्या वर्षाच्या तिसऱ्या व चौथ्या तिमाहींत जीं धान्यें निर्गत झालीं त्यांच्या ½ हून ह्मणजे अजमासें ०.४ लक्ष मणाहून जास्त निर्गत करण्यासारखीं फाजील होतीं असें ह्मणण्यास मीं धजत नाहीं.

. ह्या ब्लॉकच्या खऱ्या स्थितीचा सारांश खालीं लिहिल्याप्रमाणें काढल्यास चालेल:—

मामूल सालांत ज्वारी, बाजरी, गहूं व काठण, हीं निर्गत करण्यासारखीं पुष्कळ फाजील असतात व त्यांच्या ऐवजीं बराच तांदूळ आयात होतो.

चालू सालच्या आक्टोबर महिन्यांत निर्गत करण्यासारखें सदरील धान्यांचें फाजील उत्पन्न खालीलपेक्षां फारसें कमी नसावें—

ज्वारी आणि बाजरी	१.९	लक्ष मण.
गहूं	३.९	,,
काठण	०.४	,,
एकूण	५.४	लक्ष मण.
तांदूळ आयात झाला तो वजा ...	१.३	लक्ष मण.
निवळ फाजील	४.१	लक्ष मण.

ब्लॉक नंबर २.—दक्षिणेचा दक्षिण भाग (पुणें व सोलापूर).

ज्वारी व बाजरी.

७. ह्या ब्लॉकांतील व्यापाराच्या आंकड्यांवरून ह्या ब्लाकची स्थिती ब्लॉक नंबर १ च्या स्थितीहून अगदी भिन्न आहे असें दिसतें. पांच सालांपैकीं दोन सालांत ह्मणजे, सन १८९३–९४ व सन १८९४–९५ या सालांत ह्या ब्लॉकमध्यें हें धान्य बरेंच ह्मणजे (जवळ जवळ २ लक्ष मण)

निवळ आयात झालें. बाकी सालांत हें धान्य निवळ निर्गत झालें असून कर्नाटक व मद्रास येथील दुष्काळाचे सालीं, ह्मणजे सन १८९१–९२ सालीं, फारच जास्त, ह्मणजे १४ लक्ष मण, निर्गत झालें. मात्र या धान्याचा बराच भाग जरी कर्नाटकांत व मद्रासेस गेला हें खरें आहे तथापि त्याचा मोठा भाग मुंबईस गेला.

चालू सालच्या पहिल्या दोन तिमाहींत ह्मणजे एप्रिल ते सेप्टेंबर यांत हें धान्य पुनः पुष्कळ निर्गत झालें असून तें मुख्यत्वेंकरून मुंबईस निर्गत झालें. यावरून असें दिसतें कीं जरी मामूल सालांत होणारी मागणी या ब्लॉकांतील ह्या धान्याच्या दास्तानांची हालचाल होण्याइतकी नसते तथापि कोणत्याहि कारणामुळें जेव्हां असाधारण मागणी होते तेव्हां ती पुरविण्यास राखून ठेवलेल्या ह्या धान्याचा सांठा तयार असतो. हा सांठा अमुकच ठिकाणीं सांपडेल असें निश्चयानें सांगतां येणार नाहीं, परंतु त्याचा मोठा भाग पुणें शहरांत असला पाहिजे. कारण, या शहरांत धान्याचा बराच सांठा असतो हें प्रसिद्ध आहे. चालू सालच्या पहिल्या दोन तिमाहींत जी आंतील बाजरी व ज्वारी निर्गत झाली तिचा आंकडा एकाएकीं ९ लक्ष मणांवर, ह्मणजे गेल्या सालच्या त्याच मुदतीच्या आंकड्यांच्या २½ पट, वाढला आहे. ह्या ब्लॉकमध्यें ह्या धान्याचा एकंदर निदान ७ लक्ष मणपर्यंत सांठा असावा हें मला फारच संभवनीय वाटतें.

गहूं.

८. सन १८९१ चे आंकडे हें धान्य मुख्यत्वेंकरून मुंबईस पुष्कळ निर्गत झालें असें दाखवितात, परंतु इतर वर्षांमध्यें तें या ब्लाकांत निवळ आयात झालें असून कित्येक वर्षांत तर तें बरेंच आयात झालें असें दिसतें. हा गहूं पुण्यास, कांहीं अंशीं तेथील बऱ्याच युरोपियन व ॲंग्लो-इंडियन लोकांमध्यें खप होण्यासाठीं, व कांहीं अंशीं मुंबईस कीं जेथें तो साधारणतः थोडाबहुत, व कधीं कधीं ½ लक्ष मणावरही, निर्गत होत असतो तेथें पाठविण्यासाठीं, येतो हें संभवनीय आहे. चालू सालच्या पहिल्या तिमाहींत हा पुष्कळ निर्गत झाला, परंतु दुसऱ्या तिमाहींत मुळींच निर्गत झाला नाहीं. एकंदरीनें पाहतां ह्या ब्लॉकमध्यें ह्मणण्यासारखा फाजील गहूं असतो असें मानून त्यावर भरंवसा ठेवणें धोक्याचें होईल.

तांदूळ.

९. ह्या ब्लॉकमध्यें तांदूळ आयात होतो व तो निःसंशय, इतर लोकांशीं तुलना केली असतां जे लोक सुखवस्तु असून तांदूळ खाणारे आहेत त्यांच्यामध्यें खप होण्यासाठीं आयात होतो.

चणा व काठण.

१०. ज्या मुदतीच्या संबंधानें विचार चालला आहे त्या मुदतींत या ब्लाकांत हें धान्य एकंदरीनें निर्गत झालेल्या धान्याच्या जवळ जवळ दिढीहून ज्यास्त निवळ आयात झालें. (सरासरी निवळ आयात ०.४९ लक्ष मण व सरासरी निर्गत ०.८३). परंतु निरनिराळ्या वर्षीं बराच चढउतार असतो.

११. ह्या ब्लॉकच्या खऱ्या स्थितीचा सारांशः ह्यांत जें खाण्याचें धान्य निवळ आयात होतें तें बहुशः थोडें असतें, परंतु ज्वारी व बाजरी यांचीं दास्तानें भरलेलीं असून तीं असाधारण मागण्या पुरविण्यासाठीं बाहेर काढण्यांत येतील असा संभव आहे. हें अनुमान, सन १८९१ सालच्या आंकड्यांवरूनच नव्हे तर चालू सालच्या पहिल्या दोन तिमाहींत हें धान्य निर्गत होण्यास जी तेजी होती त्यावरूनही निघालें आहे. ह्या ब्लॉकांतून निर्गत झालेलें धान्य मुंबईतही खपतें असें दिसतें. परंतु सन १८९१–९२ च्या स्थितीवरून असें दिसतें कीं, त्याचा मोठा भाग दुष्काळपीडित प्रदेशांत जाण्याजोगा आहे. खुद ह्या ब्लॉकांत, ह्मणजे सोलापुरांत, व ह्या ब्लॉकच्या लगत बाहेर, ह्मणजे, विजापूर व अहमनगर यांत दुष्काळ असतांही तेथील धान्य तिसऱ्या तिमाहींत बऱ्याच झपाट्यानें निर्गत झालें असल्याचा संभव आहे. ह्या ब्लॉकमध्यें कमींत कमी ६ किंवा ७ लक्ष मण धान्य निर्गत होण्यासारखें फाजील असून तें बहुतेक ज्वारी व बाजरी आहे असें मानण्यास कांहीं हरकत नाहीं.

ब्लॉक नंबर ३.—कर्नाटक (सदर्न मराठा रेलवे).

ज्वारी व बाजरी.

१२. सदहू पांच वर्षांत हें धान्य बहुतेक सारखेंच आयात व निर्गत झालें. या व्यवहारांच्या संबंधानें ह्मटलें ह्मणजे, ह्मैसुरांतून बरींच कन्सैनमेंटें आयात झालीं अशी नोंद आहे. तीं पहिल्यानें बाहेरील आयात ह्मणून नोंदलीं गेलीं असून एम्. एम्. रेलवेनें मुंबईस पाठविण्यांत आलीं आहेत आणि शेवटीं आंतील निर्गत ह्मणून पत्रकांत परत दाखविलीं आहेत. परंतु गेल्या दोन वर्षांच्या आंकड्यांवरून असें अनुमान होतें कीं ह्या ब्लॉकमध्यें ह्मणण्यासारखीं दास्तानें आहेत. कारण ह्मैसुरांतून चालत असलेला व्यापार बराच चालू ठेवला असूनही हा ब्लॉक दरवर्षीं स्वतःचें सुमारें १ लक्ष मणपर्यंत धान्य मुख्यत्वेंकरून मुंबईस निर्गत करीत असतो. जी. आय्. पी. व एस्. एम्. रेलवे यांनीं माल नेण्याआणण्यासंबंधी हालींच केलेल्या व्यवस्थेच्या योगानें हें धान्य निर्गत होण्यास कांहीं अंशीं सुलभ झालें असावें आणि सांठविलेलीं दास्तानें बाहेर निघालीं असावीं. ह्मणून ह्या ब्लॉकमध्यें,

एकाद्या विपत्तीच्या वर्षी उपयोगीं पडण्यासाठीं हें धान्य कांहीं राखून ठेवलें असावें हें संभवनीय दिसतें. दुष्काळ पडलेल्या प्रदेशाच्या इतर भागांपेक्षां ह्या ब्लॉकच्या पश्चिमेकडील प्रदेशांत पिकें बरीं झालीं आहेत, यास्तव चालू सालच्या शेवटल्या दोन तिमाहींत निर्गत करण्यासारखें हें धान्य किती राहतें याचा अंदाज करतांना दुसऱ्या ब्लॉकांइतकी मोठी सूट देण्याची गरज नाहीं. गुदस्तां ह्याच तिमाहींत हें धान्य सुमारें २.९ लक्ष मण निर्गत झालें. आणि ह्या वर्षांत हें धान्य १.९ लक्ष मण फाजील आहे असें विनदिक्कत मानण्यास हरकत नाहीं.

१३. ह्या ब्लॉकचा गव्हांचा व्यापार हल्लीं पुष्कळ वाढला आहे असें दिसतें. ह्मणजे सन १८९१त हें धान्य २ लक्ष मण निर्गत झालें असून सन १८९५–९६त १० लक्ष मणपर्यंत निर्गत झालें. निर्गत होतें तें, या इलाक्यांत मुंबईस (१८९५–९६ त ६½ लक्ष मण) आणि इलाक्याच्या बाहेर मद्रासेस व म्हैसुरास निर्गत होतें. हें धान्य निर्गत करण्याचें काम चालू सालच्या पहिल्या दोन तिमाहींत जारीनें चालू असून त्यासंबंधी व्यवहार गुदस्तांच्या ह्याच मुदतींतील व्यवहारांपेक्षां बरेच अधिक होत आहेत. सन १८९५–९६ च्या शवटल्या तिमाहींत (जानुआरी ते मार्च, सन १८९६ यांत) हें धान्य निर्गत झालें तें बाकीच्या तीन्ही तिमाहींत मिळून निर्गत झालेल्या धान्यापेक्षां जास्त झालें ही गोष्ट लक्ष्यांत ठेवण्यासारखी आहे. आक्टोबरमध्यें निर्गत होण्यासारखा असणारा फाजील गहूं, गुदस्तांच्या तिसऱ्या तिमाहींत निर्गत झालेल्या, ह्मणजे १.८ लक्ष मण, गव्हांपेक्षां कमी होईल असें संभवत नाहीं. फेब्रुआरीच्या अखेरीपूर्वीं, सन १८९६–९७ सालच्या पिकाचें उत्पन्न व तसेंच सन १८९५–९६ च्या पिकांतून शिलक राहिलेलीं दास्तानें, हीं मिळतील. गुदस्तां ४.७ लक्ष मण गहूं निर्गत झाला. गव्हांच्या लागवडीखालीं एकंदर जमिनीचा फक्त चौथा भाग आहे. ह्मणून, निर्गत होण्यासारखा फाजील गहूं फार तर १ लक्ष मणापेक्षां जास्त असेल असें म्हणतां येत नाहीं. व त्यामुळें एकंदर फाजील गहूं ३ लक्ष मण असतो असें कदाचित् मानतां येईल.

गहूं.

१४. हें धान्य बरेंच, ह्मणजे १.४ लक्ष मणपर्यंत, निवळ आयात झालें असून तें कमी निर्गत होत चाललें आहेसें दिसतें. आयात होतें तें मुख्यत्वेंकरून मद्रासेहून होतें. तें चालू मोसममध्यें आयात होण्याचें चालू राहील असें संभवत नाहीं. मद्रास इलाक्यांत पाऊस पुष्कळ पडला असून तो कांहीं भागांत अतिशय पडला आहे, आणि तांदळाच्या पिकास कितपत धक्का बसला आहे तें इकडे बरोबर कळलेलें नाहीं. मद्रासच्या कांहीं जिल्ह्यांत दुष्काळही पडलेला आहे, परंतु अशा प्रसंगीं तिकडे बहुतकरून रगी धान्याची मागणी असते. दुसऱ्या पक्षीं, मद्रासेंत जर किनाऱ्याजवळील प्रदेशांत कांहीं फाजील तांदूळ असेल तर तो बंगालच्या दुष्काळपीडित प्रदेशांतील तांदूळ खाणाऱ्या लोकांकरितां म्हणून कलकत्त्यास जाईल असा संभव आहे. आधींच चालू सालच्या पहिल्या दोन तिमाहींत हें धान्य आयात होण्याचें बरेंच कमी झालें आहे, आणि तें बहुतकरून या सालच्या उत्तरार्धांत अझूनही कमी आयात होईल असें वाटतें. ह्या मुदतींत ह्या ब्लॉकमध्यें ०.५ लक्ष मणापेक्षां जास्त तांदूळ आयात होईल व राहील असें खात्रीपूर्वक मानतां येत नाहीं.

तांदूळ.

१५. ह्या जिनसा अजमासें ०.७१ लक्ष मण निवळ आयात झाल्या आहेत. अलीकडील वर्षांमध्यें ह्या जिनसा जास्त आयात करण्याचा व कमी निर्गत करण्याचा लोकांचा कल झाला आहे. बहुतकरून ह्या पिकाच्या लागवडीच्या कांहीं क्षेत्रांत गव्हांची लागवड होत असावी असें वाटतें. ह्या जिनसा मुख्यत्वेंकरून या इलाक्यांतीलच आयात होत असून त्या आयात होण्याचें कमी होईलच असें वाटतें. त्या आधींच चालू अर्ध्या वर्षांत फक्त गुदस्तांच्या ह्याच मुदतींत ज्या आयात झाल्या त्यांच्या ⅙ इतक्याच आयात झाल्या आहेत. ह्या जिनसा चालू अर्ध्या वर्षांत ०.१ लक्ष मणाहून ज्यास्त आयात होतील असें मानणें वाजवीपेक्षां फाजील होईल.

चणा व काटण.

१६. खऱ्या स्थितीचा सारांश खालीलप्रमाणें काढल्यास चालेल:—

निर्गत होण्यासारखी फाजील.

ज्वारी व बाजरी	... १.५ लक्ष मण.
गहूं	... ३ ,,
	४.५ लक्ष मण.

आयात होणाऱ्या धान्यासंबंधी तूट वजा—

तांदूळ	...१.० लक्ष मण.
चणा व कोठण	...०.६ ,,
	१ ६ लक्ष मण.
निवळ फाजील	२.९ लक्ष मण.

१७. निर्गत होण्यासारख्या फाजील धान्याचे सदरीं दिलेले आंकडे, आक्टोबरांत जीं दास्तानें सदहू प्रदेशांत होतीं त्यांचें बरोबर निदर्शन करणारे आहेत असें खात्रीपूर्वक मानतां येणार नाहीं. परंतु आबादानीचे वर्षी निर्गत झालीं असतीं अशीं धान्याचीं बरींच दास्तानें सदहू निरनिराळ्या ब्लाकांपैकीं प्रत्येक ब्लॉकांत सदहू वेळीं होतीं असें ते आंकडे खरोखर दर्शवितात असें वाटतें. अन्नाच्या धान्याचा मिळण्याजोगा असलेला सर्व सांठा निर्गत करण्याची ह्या इलाक्याच्या कोणत्याही जिल्ह्यांत वहिवाट अद्याप चालू झाली आहे असें ह्मणण्याचें कोणीही धाडस केलें नाहीं. निर्गत करण्यासारख्या फाजील धान्याच्या मागें निःसंशय राखून ठेवलेलें व सांठविलेलें धान्य असतें, व याबदल ब्लॉक २ मधील ज्वारी व बाजरीसंबंधी खरी स्थिती बराच खात्रीलायक पुरावा देतेसें दिसतें. तशींच दास्तानें नंबर ३ च्या ब्लॉकमध्यें आढळणार नाहींत असें मानणें कठीण जाईल. चालू क्यालेंडर वर्षाच्या सुरवातीस ह्या ब्लॉकमध्यें बरेंच राखून ठेवलेलें धान्य होतें हेंही असंभवनीय दिसत नाहीं. एकंदरीनें पाहतां, सदहू आंकड्यांस वाजवीपेक्षां फाजील महत्व न देतां असें ह्मणणें आहे कीं, या इलाक्यांतील दुष्काळ पडलेल्या प्रदेशांत मोठमोठीं दास्तानें असूनही त्या प्रदेशांच्या कसोटीची वेळ आली आहे असें कांहींसें खात्रीपूर्वक मानण्यास ते आंकडे कारणीभूत आहेत.

१८. ह्या इलाक्यांतून उत्तर हिंदुस्थानांतील दुष्काळपीडित भागांत तारीख १ ली आक्टोबरपर्यंत कोणतेंहि धान्य ह्मणण्यासारखें निर्गत झाल्याचें मुळींच दिसून आलेलें नाहीं हेंही लक्ष्यांत ठेवण्यासारखें आहे. व्यापारी लोक धान्याचीं दास्तानें राखून ठेवीत असतील, परंतु ते तीं इलाक्याबाहेर निर्गत करीत आहेत असें नाहीं. उलट मुंबईस पुष्कळ धान्य निर्गत झालें आहे. ह्यापैकीं कांहीं कन्सैन्मेंटें, बहुतेक ज्वारी व बाजरीचीं, या देशांतून अरबस्थान व आफ्रिका या देशांत गेलीं आहेत असें वाटतें. परंतु ज्या प्रदेशांतून तीं निर्गत झालीं त्या प्रदेशांत त्यांपैकीं कांहीं परत येण्याचा संभव आहे.

१९. शेवटीं, असें लक्ष्यांत ठेविलें पाहिजे कीं, गुजराथ व उत्तर कोंकण या ब्लॉकांमध्यें व त्या ब्लॉकांतून आयात व निर्गत झालेल्या धान्यासंबंधी आंकडे तपासून पहातां असें स्पष्ट दिसून येतें कीं मामूल सालांत, घांटावरील ज्या प्रदेशांत दुष्काळ पडला आहे त्या प्रदेशांत धान्य निर्गत होत नाहीं, व या इलाक्याच्या त्या भागांतून मदत मिळण्याची मुळींच आशा नाहीं.

(सही) जे. डब्ल्यू. पी. म्यूर-मॅकंझी,

आक्टिंग सर्व्हे कमिशनर ॲण्ड डैरेक्टर, लॅण्ड रेकर्ड्स ॲण्ड ॲग्रिकल्चर."

आलीजाह गव्हर्नर साहेब बहादुर इन् कौन्सिल यांचे हुकुमावरून,

जे. मॉण्टीथ,

आक्टिंग चीफ सेक्रेटरी निसबत सरकार.

(True translation)

M. A. BAIG,

Oriental Translator to Government.

BOMBAY: PRINTED AT THE GOVERNMENT CENTRAL PRESS.

रेव्हिन्यू डिपार्टमेंट.

मुक्काम जंजिरे मुंबई, तारीख ९ वी जून, सन १८९७.

नंबर ४३५४.—हिंदुस्थान सरकारचा खालीं दिलेला जाहीरनामा पुनः प्रसिद्ध केला असे :—

" फिनान्स आण्ड कॉमर्स डिपार्टमेंट.

सेपरेट रेव्हिन्यू.

स्टांपस.

नॉन्-जुडीशियल.

माफी, वगैरे.

मुक्काम सिमला, तारीख ४ थी जून, सन १८९७.

नंबर २९३१-एस्. आर.—सन १८७९ चा हिंदुस्थानचा स्टांप आक्ट (सन १८७९ चा १ ला) याच्या ८ व्या कलमावरून दिलेले अधिकार चालवून, व हिंदुस्थान सरकारचा फिनान्स डिपार्टमेंटांतील जाहिरनामा नंबर ९१९९-एस्-आर,* तारीख १ ली नोव्हेंबर, सन १८९९, याच्या संबंधानें, गव्हर्नर जनरल इन् कौन्सिल हे असें फर्मावितात कीं स्टांप-ड्यूटीची माफी आहे ह्मणून, सदहू जाहिरनाम्याच्या दुसऱ्या परिशिष्टाच्या ८ व्या रकमेंत, निर्दिष्ट केलेल्या दस्तऐवजांच्या यादींत खालीं सांगितलेले दस्तऐवज दाखल करावे, ह्मणजे :

*तारीख १४ माहे नोव्हेंबर सन १८९५ चें मुंबई सरकारी ग्याझेट, भाग १ ला, पृष्ठ ११३३ तागाईत ११३८, यांवर पुनः प्रसिद्ध केलेला.

'(म) सरकारी जंगलांतील उभ्या झाडांबाबद सरकारानें करून दिलेले कन्वेयान्सिस.'

(सही) जे. एफ्. फिन्ले,

सेक्रेटरी निसबत हिंदुस्थान सरकार."

आलीजा धि रैट ऑनरेबल धि गव्हर्नर इन् कौन्सिल यांच्या हुकुमावरून,

(सही) जे. मान्टीथ,

चीफ सेक्रेटरी निसबत सरकार.

(True translation)

M. A. BAIG,

Oriental Translator to Government.

BOMBAY: PRINTED AT THE GOVERNMENT CENTRAL PRESS.